

ДОБРИЯТ И ЛОШИЯТ ГЕРОЙ В ЕПОСА „КНИГАТА НА ДЕДЕ КОРКУТ“

Сунай Местанов

THE GOOD HERO AND THE BAD HERO IN THE EPIC
"THE BOOK OF DEDE KORKUT"
Sunay Mestanov

Abstract: *A person is born, learns to live with life's difficulties and struggles, and in the meantime acquires many qualities such as love, understanding, respect, greed, hatred and anger. Qualities such as anger and greed can sometimes force a person to do evil unintentionally, even if he is not a bad person, but a lesson must be learned from this situation so that he does not completely become a bad person.*

Evil is a negative concept when viewed independently. However, when we explore it together with the concept of good, which is the opposite of evil, we understand that this is not such a negative concept. Because if there was no evil in the world, there would be no good. Therefore, good and evil are two concepts that have existed since the beginning of mankind and will persist forever. These are two opposing concepts that have been discussed for years by philosophers, authors of novels, short stories and poetry.

We will analyze in this article the behavior and actions of the good and bad heroes in two of the detsnas of the epic The Book of Dede Korkut – A Song about how Basat kills Tepegöz and A Song about the son of Duha Kodzha, Deli Dumrul.

Key words: *Dede Korkut, epic, good, bad*

<https://doi.org/10.46687/ZAUL8254>

Според Сократ образованието е съкровищницата на добродетелите, които подхранват семето на доброто в хората и правят живота красив, а човек, който върши зло, не е достатъчно хуманен (Aydan 2004: 15). Добрият човек помага на нуждаещите се хора, а лошият мисли само за себе си, неговите нужди, мислите му са над всичко останало за него. Понятията за добро и злои техните конотации се наблюдават в епоса „Книгата на Деде Коркут“ (Mestanov2021: 1).

Епосът „Книгата на Деде Коркут“¹, който се счита за перлата на езика, литературата и историята на тюркските народи, се състои от най-старите разкази, описващи бита, обичаите и традициите на огузите. Има два ръкописа, които са оцелели до наши дни: това са Дрезденският и Ватиканският ръкопис. Дрезденският ръкопис съдържа 12 дестана ,а Ватиканският – бдестана (епични разкази).

Дестаните² в епоса са с различни сюжети, обединени от личността на разказвача –ДедеК оркут. И двете редакции на паметника съдържат пролог –

---

¹ Пълното название на произведението е “Kitab-ı DedemKorkutAlaLisan-ı Taife-i Oğuzan” („Книгата на моя Дядо Коркут на езика на племето на огузите”).

² Дестан – същ. от персийски dâstân(фарси: داستان) – епос; епопея за богове и полубогове, необикновени случки на героите; поема; предание; разказ. В тур. ез. – koçaklama, uğıtleme, съответства на българските юнашки или героични песни. Обикновено дестаните представляват фолклорна или литературна обработка на митове, легенди и приказни сюжети (Chufadar 2013: 5).

разказ за самия Деде Коркут, включващ цитати на неговите мъдри мисли(Chufadar 2013: 6).

Деде Коркут е защитник на огузите, народен поет, мъдър и велик човек, който има много важен статут за огузите.

Той е основата на Огуз, техен поет, знаещ, защитник от бедни, тяхната първа и последна опора. Деде Коркут, който е представител на култа към великата личност (Korkmaz 1989: 32), има силата да разреши всеки проблем. Той е мъдрият човек, който завършва събитията и ръководи бейовете на огузите.

Той е динамична и жива сила. Като „културен прародител” (Saydam, 1997:15), той е едновременно разказвач на историите и посланик на преходните измерения. Деде Коркут отразява реалностите на света на огузите(Eliuz 2001: 78).

Наричан и Коркут Ата, напомня за продължението на шаманската традиция на тюрките, образът на стареца, този, който извършва обредите, който организира връзките между свръхестествените и природните събития, той е образът на светците:

Деде Коркут е представен като човек, който събрал в себе си всякакви качества. Той много добре познава традициите на степния живот на Огузите, военните обичаи, датиращи от тъмното минало, който е почитан и осветен от номадите. Той е този, който защитава организацията на племето (Gyokyaу, 2000:114).

Деде Коркутв същото време е много смел, безстрашен, стреля със стрели, хвърля копия и се бие с меч (сабя). Деде Коркут таи в себе си разума, духовността, величието и социално-психологическите качества. Той е велика личност, в която материалната сила е интегрирана с духовната. Дед е Коркут, за когото в легендата се твърди, че е живял 295 години, също носи титлата народен поет (Aktash, 1993: 59).

Той се появява в края на всеки епос и пее песен за величие и слава.

Профилът на Коркут Ата, който напомня за продължението на шаманската традиция на тюрките, е образът на стареца, този, който извършва обредите, който организира връзките между свръхестествените и природните събития, той е образът на светците.

Казахите почитат Коркут като свой прародител, който е долетял на земята от небето и оставил на брега на Съра (река Сър-Даря) своя кобуз. Според преданието името му се състои от две части: *кор* и *кут*. *Кор* означава на казахски ‘зло, нещастие’, *кут*– ‘добро, щастие’. По такъв начин в името Коркут казахите виждат редуване на добро и зло, тяхното съжителство, всичко това, което в крайна сметка е характерно за всяка една съдба (Chufadar2013: 80-81).

В тази разработка по-подробно ще разгледаме и ще направим анализна добрия и лошия герой вдестана „Песен за това, как Басат убива Тепегъоз” и „Песен за сина на Духа Коджа, Дели Думрул” от епоса „Книгата на Деде Коркут“.

1. „ПЕСЕН ЗА ТОВА КАК БАСАТ УБИВА ТЕПЕГЪОЗ”– МОТИВИ

Мотив „Герой, отгледан от див звяр”

- Лъв намира изгубеното момче на Аруз бей и го отглежда.
- Момчето придобива навици на дивото животно.
- Деде Коркут обяснява на момчето, че то е човек и му дава името Басат.

Мотив „Необикновено раждане на антигероя”

- Край кладенец овчар се люби с перифея).
- Пери съобщава на овчаря да дойде да си прибере залога (едно кълбо/купчина, в което е бебето, т.е. Тепегъоз).

• От купчината/кълбото, което се уголемява при всеки удар с камъни и ритане, се ражда момче с едно око.

- Аруз отглежда момчето заедно със сина си Басат.

Мотив „Необикновено поведение на антигероя”

- Едноокото дете Тепегъоз убива бавачките си, като изсмуква не само млякото им, но и кръвта им.

Мотив „Завръщане на антигероя в отвъдното”

- Аруз изгонва Тепегъоз и той се заселва в пещера, извън света на хората.

Мотив „Чудесен подарък от майката за антигероя”

- Пери – майката на Тепегъоз – му дава пръстен и го орисва „стрела да не го пробожда”, „сабя да не го поразява”.

Мотив „Данък за антигероя (митично същество)”

- Тепегъоз напуска Огуз и му причинява много злини.
- Много огузи загиват в битки с него, защото той е неуязвим.
- Тепегъоз иска шестдесет човека на ден за храна, но Деде Коркут се спазарява задвама души и петстотин овце на ден.

- Всяко семейство дава по едно момче за Тепегъоз.

Мотив „Противоборство на героя и антигероя”

- След всичко, което научава за Тепегъоз, Басат решава да се срещне с него.

• От готвачите той научава за слабото място на Тепегъоз – това е окото му.

- Басат пробожда единственото око на Тепегъоз.

• Тепегъоз пази изхода от пещерата, но Басат успява да излезе от нея, скрит под кожата на овен.

- Тепегъоз дава на Басат пръстена си и му казва да го постави на пръста си, за да „не го посече сабя” и да „не го прониже стрела”.

• Басат слага пръстена, а през това време Тепегъоз се опитва да го прониже с кинжала си.

• Тепегъоз кара Басат да влезе в купела (голям куполообразен съд) и да запечата/покрие съкровището му, за да спаси скъпоценностите си от готвачите.

• Басат е затворен в купела от Тепегъоз; моли се на Господ и става чудо: изведнъж в купела се отварят седем врати и Басат излиза от него.

Мотив „Чудесно спасение/победа на героя”

- Тепегъоз иска Басат да му донесе сабята, окачена на входа на пещерата.

• Басат хвърля стрела към синджира, на който е окачена сабята на Тепегъоз.

- Сабята се освобождава от синджира и се забива в земята.

• Басат взема сабята и отива при Тепегъоз, който му казва, че двамата са братя и моли да не го убива.

• Благодарение на молитвата си, отправена към Аллах, Басат отсича главата на Тепегъоз.

Мотив „Издигане на шатра 2”

• Идва Деде Коркут, изпълнява дестана пред хана, изрича благопожелания/прорицания и молитва (Chufadar2013:285-287).

1. 1. Образите на героите и техните характеристики

Басат е смел и добър човек, който е самоуверен и храбър. Със своята интелигентност, самочувствие и смелост той успява да победи Тепегъоз, който е голяма напаст за огузското общество.

В детството си Басат е бил хранен от лъва, който е символ на природата, достигнал духовно природата, по този начин той е преминал инициация –това е първият етап от формирането на личността му. Интерес представлява фактът, че Басат, който дебне конете и пие кръвта на животните, винаги се връща в леговището на лъва, т.е. обратно към природата.

За да се предотврати това, намесата на прорицателя и велика личност на Огуз, Деде Коркут, е доста забележителна (Eliuz, 2001: 74). „Синко мой, ти си човешко същество, не бъди спътник на животно, върви! Язди див кон и се бий с диви храбреци. Името на великия ти брат е Къян Селчук, нека твоето име бъде Басат, името ти аз дадох, Бог да нареди възрастта ти“ (Ergin, 1997: 207).

От този ден Басат се е превърнал в добър и доблестен герой, който се вслушва в съветите на родителите си.

Тепегъоз (човек с око на челото) е ужасяващо, ненаситно егоистично създание със свръхестествени сили. Събитията, които разкриват ужасните и егоистични злини на Тепегъоз, са следните: Тепегъоз не се задоволява с предложеното му мляко и става голям разбойник; той изяжда овчаря и много малки деца, също така убива много известни бейове от огузския народ. Тези събития го превръщат в символ на ужасно и егоистично зло.

Положението на Тепегъоз и неговите действия не са само по негова вина. Като потенциален елемент на престъпление и наказание, Тепегъоз носи последиците от нарушаването на природата. Той бележи хаоса на покварената, изродена природа. Редът е покварен от човека и човечеството трябва да бъде наказано за това деяние. С безкрайните си желаниа Тепегъоз сега се превръща във водовъртеж, който поглъща хората. Той е създаден от човека, но убива хора. Това е знак, че най-голямата опасност и враг на човека е самият той, неговите собствени действия (Eliuz, 2001: 75).

Тепегъоз е напаст, създание, което се ражда от греха, представляващ противоположни ценности. Тази напаст срещу огузите, която е тежка последица от незачитането на желанието на отсрещния, символизира сблъсъка на човека с греховете му. Престъпленията срещу природата се връщат към хората като непреодолим, непобедим и неразрешим проблем. В психозата на изгонването от обществото на Тепегъоз е най-жестокото завръщане на нашата безкрайна алчност, страсти и грехове, от които не можем да се откажем (Eliuz, 2001: 74).

Тепегъоз е практически непобедим – всичките опити на Басат да го победи са напразни. Той не само трябва да разбере кое е уязвимото място на чудовището, но и да бъде подкрепен от Аллах, към когото постоянно се обръща за помощ. За победата му е необходима не толкова физическа сила и издръжливост, колкото досетливост, ум и хитрост.

Басат имаше кинжал. Срязва му ботуша и излезе навън: Каза: Бре старци, от какво може да умре? Казаха: Не знаем, обаче освен окоето му на друго място няма месо. Басат се приближи до главата на Тепегъоз. Надигна му клепача, погледна и видя, че окоето му е от месо. Каза: Бре старци, сложете шиша на огъня, сложиха, загоря. Басат взе в ръката си, въздаде хвала на Мухаммед, чието име е славно, така прободете с шиша окоето на Тепегъоз, че окоето му изскочи/унищожи се. Той издал такъв крясък, така изкрещял, че чак закънтели гората и камъните (Chufadar2013: 184-185).

Басат, използвайки силата, разума и вярата си в Аллах, се опитва да победи Тепегъоз, който е човекоядец и истинско бедствие за огузите. Макар че Тепегъоз има свръхестествени сили, Басат вярва, че с помощта на молитвата и вярванията си ще заличи този звяр от лицето на земята и ще донесе мир и спокойствие на своя род.

И все пак Тепегъоз не загива от нараняването, което според Басат би трябвало да е смъртоносно. За да победи, той трябва да прояви досетливост и хитрост. Басат, подобно на омировия герой Одисей, се скрива под кожата на един от овните и така успява да излезе от пещерата, след което продължава единоборството с Тепегъоз. Всичките свои малки победи той окачествява като намеса на Аллах: „Басат подскочи измежду краката на Тепегъоз и излезе. Тепегъоз повдигна рогата (на овена) и ги удари в земята, каза: Момче, спаси ли се? Басат каза: Господ ме спаси”. След редица премеждия, от които се спасява с ум и хитрост, Басат отново произнася възхвала на Аллах и Пророка и Тепегъоз решава, че героят е безсмъртен:

Басат влезе вътре в купела. Видя, че там е пълно със злато и сребро. Гледайки, се забрави. Тепегъоз хвана вратата/капака на купела, каза: Влезе ли в купела? Басат каза: Влязох. Тепегъоз каза: Така ще ударя, че заедно с купела ще се разпръснеш (на парчета). Басат се сети за следните слова: „Друг Бог освен Аллах няма, а Мухаммед - е посланик на Аллага. ” Веднага в този момент купелът се разцепи, от седем места се отвориха врати. От едната излезе навън. Тепегъоз си пхна ръката в купела, така избяга, че купелът се преобърна. Тепегъоз каза: Момче, спаси ли се? Басат каза: Бог ме спаси. Тепегъоз каза: За теб е нямало смърт... (Chufadar2013: 185-186).

1. 2. Възлови мотиви за съдбитена добрия и лошия герой

- **Басат.**Лъв намира изгубеното момче на Аруз бей и го отглежда. Момчето придобива навици на дивото животно. Премайна инициация, Деде Коркутму дава името Басат.

- Намирането на изгубеното дете и даването на име е социален факт – той се съобщава на социума и е в съответствие с правилата на социума.

- Басат живее сред хората и следва траекториите на хората: намира Тепегъоз и влиза в противоборство с него.

- Благодарение на молитвата, отправена от Басат, по Божия благословия и воля той успява да убие Тепегъоз и така спасява хората от едно голямо зло.

Както виждаме, основните моменти, които бележат съдбите на героя, могат да бъдат окачествени като обстоятелства, действия и постъпки, характерни за човешкия свят. Да унищожи злото, което унищожава човешкия род. Противоборството на добрия герой срещу лошия завършва с победата на добрия.

- **Тепегъоз.** Край един кладенец един овчар се люби с митично същество фея (пери) (хаотично действие на хаотично място, тъй като кладенецът е вход към отвъдното).

- Пери съобщава на овчаря да дойде да си прибере залога – хаотично действие – раждането на митичното същество е изолиран факт (единичен и случаен акт).

- Тепегъоз се ражда от удари с камъни по нещо, което изглежда като безформена купчина – извън човешките и космическите норми (анормално, хаотично явление).

- Тепегъоз получава името си на базата на външния му вид – Планина – Око, Циклоп(с едно око върху темето на главата), без обред на инициация (хаотично действие).

- Тепегъозна пуска хората, сред които е отгледан и отива да живее в една пещера, напада и изяжда хората и животните, т.е. извършва се акт на отделяне на антигероя (мястото на пребиваването на антигероя се оказва в Хаоса, където той извършва хаотични, ненормирани действия).

- Тепегъоз тръгва срещу хората, сред които е отгледан и служи с коварство при единоборство с Басат (хаотичен акт на заобикаляне на социалните норми).

- Смъртта на Тепегъоз настъпва от собствения му вълшебен меч, благодарение на молитвата, отправена от Басат към Аллах, т.е. по Божия благословия и воля (смъртта е закономерна, справедлива, в съответствие със социалните норми) (Chufadar2013: 75-77).

Лошият герой или антигероят – митично същество, което обитава земята и извършва лоши действия и постъпки, колкото и да е силен и велик, е победен от добрия герой. Смъртта на лошия герой е в съответствие с божествените и социални норми.

- **Овчарят.** Той е човек, който има човешки слабости, който пренебрегва социалните ценности и причинява зло, като хваща феята. Това кара да се появи на бял свят съществото Тепегъоз. Овчарят, победен от своята слабост, става причина за появата на злото.

- **Аруз Коджа.** Бащата на Басат е предан човек и закрилник на децата си. Той, освен своя син, отглежда и Тепегъоз като свое дете, но за съжаление отглежда злото, мислейки, че прави добро. Тук злото се появява неосъзнато.

2. „ПЕСЕН ЗА СИНА НА ДУХА КОДЖА, ДЕЛИ ДУМРУЛ” - МОТИВИ

Мотив „Решение на героя да се пребори със смъртта”

- Дели Думрул, синът на Духа Коджа, построява мост над сухото корито на една река и взема данък по тридесет и три сребърника от тези, които минават по моста, а от тези, които неминават по него – по четиридесет сребърника.

- Веднъж в една от издигнатите шатри край моста му е починал младеж. Дели Думрул разбира, че ангелът на смъртта – Азраил, взема душите на хората.

- Дели Думрул моли Танръ-Аллахда направи така, че той да вижда с очите си ангела на смъртта.

- Дели Думрул се заклева, че ще убие Азраил и ще спаси душите на добрите младежи.

Мотив „Единоборство със Звяра/Митологично същество”

- Танръ-Аллах се ядосва и заповядва на Азраил да се покаже пред очите на Дели Думрул.

- Когато Дели Думрул със своите 40 приятели пие вино, Азраил влиза при него, при това го вижда само Думрул.

- След като разбира, че това е Азраил, Дели Думрул заповядва да се заключат вратите и напада пратеника с меч.

- Азраил се превръща в гълъб и излита през прозореца.

- Дели Думрул взема своя сокол, яхва коня си и тръгва да гони Азраил.

- Азраил се явява на коня, а уплашеният кон хвърля Дели Думрул на земята.

- Азраил сядна на гърдите на Дели Думрул и иска да му вземе душата.

- Дели Думрул моли Азраил за милост, а той отвръща, че е само пратеник навсеомогъщия Аллах, даряващ или отнемащ живота.

Мотив „Гърсене надушана за замяна”

- Дели Думрул моли Аллах той да му вземе душата.

- Аллах харесва думите на Дели Думрул и заповядва на Азраил да му запази живота, ако Думрул намери друг, който да даде живота си в замяна за неговия живот.

- Дели Думрул моли родителите си да направят саможертва за него, но те не се съгласяват.

- Дели Думрул моли Азраил да изпълни неговото последно желание: да му позволи да види жена сии двете си деца, за да предаде заръките си преди смъртта.

- Като се сбогува с жена си, Дели Думрул разказва за случилото се. Казва, че ѝ оставя цялото наследство и ѝ заповядва да се омъжи, за да не останат децата му без баща.

- Жена му предлага собствения си живот в замяна на неговия.

Мотив „Вземането на душите за замяна”

- Азраил идва да вземе душата на съпругата му, но Дели Думрул отново моли Аллах или да вземе живота на двамата заедно, или да остави и двамата живи.

- Аллах, трогнат от силната любов и верността на съпругата на Думрул, повелявана Азраил да вземе душите на родителите на Думрул, а на верните съпрузи дарява още 140 години живот.

- Азраил взема душите на майката и бащата, а Дели Думрул живее още 140 години със съпругата си.

Мотив „Издигане на шатра 2”

- Деде Коркут съчинява този дестан и го изпълнява пред хана.

- Деде Коркут казва молитва и изрича прорицания (благопожелания) (Chufadar 2013: 278-281).

Деде Коркут идва и разказва този дестан. „ Нека този дестан да е на Дели Думрул и тези певци, които ще дойдат след мен да възпеят тази песен, и смелчаги с открити чела да слушат, каза“. И си каза молитвата: „да не се срутят местните черни планини, да не се отсеке голямото ти сенчесто дърво, да не пресъхне преливащата ти течаща вода, Свещеният Танръ да не те остави в ръцете на подлец (страхливец)...“ (Chufadar 2013: 307-308).

2. 1. Образите на героите и техните характеристики

Дели Думрул отразява по трагичен начин етапите на отричането, гняв, ярост, уговорки, депресия пред лицето на смъртта. Отразява надеждата на човек, който е останал между живота и смъртта за опрощаване, т. е. надеждата да се прероди.

Изправен пред своето отчаяние и слабост, Дели Думрул, докато живее най-лошото от страха, който разпространява, се натъква на поле на съществуване, което е по-силно от хората, пред Аллах. Абсолютният владетел на това свръхчовешко и свръхестествено същество е Бог-Танръ, който изпраща своя посредник Азраил, за да взема душите на хората. Тогава, изправен пред своята безпомощност и слабост, Дели Думрул също преживява страха, който причинява на околните: „... На връщане когато Думрул се прибира у дома си Азраил се показва на коня му. Конят се подплаши, дигна Дели Думрул и го просна на земята. Черната му глава се замая, остана на тясно³. Азраил кацна и стъпи на бялата му гръд. Преди малко мърмореше, а сега почна да диша трудно“ (Chufadar 2013: 177).

Дели Думрул, който се мисли за най-силния човек на света и който няма милост към другите, осъзнава собственото си безсилие пред смъртта, след като вижда починалия момък. Думрул, който е изпитал най-тежкото поражение на живота си, се превръща в човек, който осъзнава колко ценен е животът.

Осъзнаването на близостта на смъртта е различно при различните герои. Дели Думрул е готов да се бори за живота си и е абсолютно сигурен, че ще победи ангела на смъртта Азраил:

Дели Думрул казва: Бре, Азраил, с червените криле ти ли си? Да, аз съм, каза. На тези хубави момчета ти ли вземаш живота, каза. Да, аз вземам, каза. Бре Азраил, аз те искам на широко пространство, добре че попадна в моите ръце в тясно пространство нали? каза. Аз да те убия, на хубавото момче да спася живота, каза... Страховитият (като дракон) между мъжете Дели Думрул плясна с ръце, и гръмко се ухили. Каза: Юнаци мои, така уплаших Азраил, че остави широката врата и избяга от тесния прозорец, щом от моите ръце се изплаши и се превърна в гълъб и излитна, аз бих ли го оставил, докато не накарам сокола си да го грабне (Chufadar 2013: 178).

В началото на историята Дели Думрул е непълноценна и безизмерна личност, която не може да разбере ценностите като смъртта и Аллах. Той е лош и груб в отношенията си с хората. В края на историята той вече става пълноценна личност. Той преживява развитие и промяна с положителни и отрицателни качества в духовен смисъл.

В отношението на древните огузи към смъртта се усеща естествен инстинктивен страх, тъй като тя е нещо неизбежно, сила, която не зависи от психическите и физическите сили и умения на човека (Chufadar 2013: 177).

Съпружеската любов като величествена ценност също е включена в дестаните на ДедеКоркут. Най-впечатляваща е любовта на съпругата на Дели Думрул, която дава душата си в замяна за живота на своя съпруг. След като

---

³ „Главата му остана на тясно“ – израз, който се използва за описание за състояние при загуба на съзнание. При нараняване и загуба на кръв в епоса се използва и изразът „светът му стана тесен“.

разбира, че майката и бащата на Дели Думрул не са се съгласили да дадат душите си, за да спасят живота на сина си, тя жертва своята душа:

Какво казваш, какво говориш?
Отваряйки очите си, теб видях,
Моя смелчага, моя царски храбрец,
Подавайки сладки устни съм те целувала,
Положили глави на една възглавница, съм те
засмуквала/целувала,
Лежи срещу нас черна гора.
След теб, аз какво да я правя?
Ако отида там на разходка, да бъде тя (гората) за мен моя гроб;
Студената ледена вода
Ако пия, да е моята кръв,
Ако похарча твоите златни и сребърни монети, да са покров за
мен;
От конюшните ти бързите коне
Ако яздя, да са моя ковчег.
След теб, един смелчага
Ако обичам и легна с него,
Да се превърне в пъстра змия и да ме ухапе.
Тези твои малодушни майка и баща.
Какво има толкова в една душа, че не са ти я дали
Жертвам моята душа за твоята.
Каза и се съгласи („Песен за сина на Духа Коджа, Дели Думрул”)
(Chufadar 2013: 148).

Трогнат от любовта на двамата млади съпрузи, Господ отнема душите на бащата и майката, а на младите дава 140 години живот. На фона на отказа на бащата и майката на Дели Думрул да дадат душите си в замяна за неговия живот още повече изпъква любовта на съпругата, която всъщност представлява една от основните теми в творбата (Chufadar 2013: 147-149).

В дестана „Песен за сина на Духа Коджа, Дели Думрул”, докато родителите на Дели Думрул не искат да дадат собствения си живот за сина си, съпругата му от любов към съпруга си не се поколеба да жертва живота си за него.

В тюркския епос фигурират уверени в силите си жени, които имат много черти на Умай – те са силни и без да отстъпват по качества и храброст на мъжете воители помагат на ранените, слабите и децата. Всъщност богинята Умай има много общо с характера на тюркската жена, майка и съпруга... Жените като съпругата на Дели Думрул, съпругата на Дирсе Хан, съпругата на Казан бей, Бурла Хатун, както и другите жени в огузкото общество, имат право на свободно изразяване на мнение, дават мъдри съвети на своите съпрузи, когато се решават и важни държавни дела, не са ограничавани и подтиснати, както това се проследява след XI в. (Chufadar2017:260). Огузката жена е мъдър съветник и другар в живота на своя съпруг, тя винаги разбира проблемите и страданията му (Chufadar 2015: 77).

Дели Думрул също не приема тази жертва на съпругата си поради любовта, която изпитва към нея. Оттук става ясно, че съпругата на Дели Думрул със своята всеотдайност и безкрайна любов, с готовността си дори да се откаже от своя живот, за да спаси този на съпруга си е герой с положителни качества. Следователно може да се каже, че тя е добрият герой в този дестан, докато майката

и бащата на Дели Думрулса отрицателни(лоши) герои, защото те отказват да дадат своя живот за най-святото си същество, техния син.

2. 2. Възлови мотиви за съдбите на добрия и лошия герой

Азраил. Архангел Азраил е само „оторизираният” от Аллах актант на смъртта, който по негова заповед „вади” душите на хората. Тази представа не получава развитие в епичния наратив – напротив, остава валидна за героите на епоса като постулат, неподлежащ на интерпретации и промени.

Дели Думрул. Дели Думрул се подвизава с това, че изгражда мост през сухата река и взема пари от тези, които минават през моста, и от тези, които минават през изсъхналото корито на реката. Действията на Думрул могат да бъдат окачествени и като действия на трикстър. Аналогичните герои се срещат в много митове, особено в онези, които са свързани с мотива за сътворяването на света. Трикстърите извършват множество табуирани постъпки – лъжа, хитрост и дори кражби. Тъй като всички тези действия се извършвали в период на формиране на нормите, те задължително са се възпроизвеждали в ритуалите на прехода – от старото към новото, от живота към смъртта – от смъртта към живота. Антиповедението, което реализира Думрул, е антинормативно – той се „опитва” да излезе от границите на нормите, установени от мита, и търпи поражение. Част от изследователите справедливо отбелязват, че действията на Дели Думрул, които са насочени към намирането на „заместител”, противоречат на устоите на исляма, според който бащата и майката са свещени (Chufadar2013:179). Действията на Дели Думрул, извършвани в противоречие с всички канони на исляма, сполучливо интерпретира С. Г. Рзасой. Всичките герои, които имат в името си „Дели” като съставна част, според автора се намират на границите между световите – те могат да минават от един свят в друг, по-конкретно – те са героите на преходния ритуал между живота и смъртта, а *делилик* (букв. „лудост”) е принцип на поведение в хаотичния свят (Rzasoy 2009). Противопоставянето му на смъртта и единоборството с Азраил, както и предлагането на душите на родителите си вместо собствената си душа, авторът разглежда като хаотично действие. Далеч от зрелостта, Дели Демрул–тази „имитация на герой“ (Saydam 1997: 128), се бунтува срещу смъртта и живота. Едва след като е осъзнал безсилието си срещу смъртта, той се превръща в човек, който оценява стойността на живота.

Съпругата на Дели Думрул. Добротата и обичта ѝ към Дели Думрул са безкрайни и с тезиси качества тя успява да омилостиви ангела на смъртта Азраил. Може да се обобщи, че съпругата на Дели Думрул е положителен герой в този дестан, защото тя е готова да жертва своя живот за човека, когото обича.

Родителите на Дели Думрул. В епоса „Книгата на Деде Коркут” и единствено в този дестан майката и бащата са отрицателни герои. За огузите майката и бащата са свещени. Може би, за да изпъкне на преден план добротата и любовта на съпругата пред Архангел Азраил и поради хаотичните действия на Дели Думрул, майката и бащата в случая остават в сянката на злото.

В заключение може да се отбележи, че рефлексията на оценката на жизнения път на човека в аспекта „добро” или „зло” има проекции в концептите „щастие” – нещастие” и се състои преди всичко в задоволяването на нисшите (физиологичните) потребности на човека, след което се цели постигане на други – по-висши, сред които е и необходимостта за принадлежност, идентичност, самоутвърждаване.

Като цяло Басат символизира доброто. Той винаги е на страната на слабите и безпомощните. Героят на Деде Коркут е доблестен войн, който държи на думата си. Басатима качества на добър, смел и храбър войн, а Тепегьоз е пълна противоположност, той е получовек–чудовище, символ на зло и егоизма. Басат, използвайки силата, разума и вярата си в Аллах, се опитва да победи Тепегьоз, който е човекоядец и истинско бедствие за огузите. Макар че Тепегьоз има свръхестествени сили, Басат вярва, че с помощта на молитвата и вярванията си ще заличи този звяр от лицето на земята и ще донесе мир и спокойствие на своя род. Качествата на Басат като силата на вярата и разума, като символ на доброто, побеждават зло в лицето на Тепегьоз – ужасяващо, ненаситно егоистично създание със свръхестествени сили, което извършва ужасни и егоистични злини.

В началото на историята Дели Думрул е непълноценна и безизмерна личност, която не може да разбере ценностите като смъртта и Аллах. Той е лош и хаотичен в действията и постъпките си. Незрелият, непорасналият, объркан и безпомощен луд герой в края на дестана се превръща от зъл в добър човек. Осъзнаването му, че Бог– Аллах съществува и че смъртта е неизбежна го извисява частично като личност. Той преживява развитие и промяна с положителни и отрицателни качества в духовен смисъл. Тука съпружеската любов се разглежда като величествена ценност, която превръща лошия герой в добър.

Концептите добро и зло са две общочовешки понятия, които съществуват от началото на човечеството и ще продължават да съществуват вечно.

Доброто се олицетворява от Бог, а зло от дявола. Така в човешките решения и човешките дела намира израз всемирното противоборство между Божественото и дяволското начало(URL: Universitetski rechnik. Dobro).

ЛИТЕРАТУРА

- Aydan 2004:** Aydan, A. *Dyushundzhe Tarihi ve Insan Dogası*, Istanbul: Gendash Kyultyur Yayanlara.
- Aktash 1993:** Aktash, S. *Edebiyatta Yuslup Ve Problemleri*, Akchag Yayanlara. Ankara.
- Gyokyay 2000:** Gyokyay, O. S. *Dedem Korkudun Kitaba*, Milli Egitim Bakanligi Yayinlari. Istanbul.
- Eliuz 2001:** Eliuz, Yu. *Dede Korkut Hikayelerindeki Shahıs Kadrosunun Karakter Yapılarına Bakımından İndzhelenmesi*.
- Ergin 1997:** Ergin, M. *Dede Korkut Kitaba I*, Tyurk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Korkmaz 1989:** Korkmaz, R. *Farat Havzasa Folklorunda Hadarellez Shenlikleri Ve Bu Gelenegin Tyurk Dyunyasa Ichindeki Yeri*. // *Tyurk Tarih Kurumu Dergisi*, s. 48, Shubat, s. 32.
- Mestanov 2021:** Mestanov, S. *Protivopozhnostta na ponyatiyata dobro i zlo v eposa „Knigata na Dede Korkut“* [Местанов, С. Противоположността на понятията добро и зло в епоса „Книгата на Деде Коркут“].
- Rzasoy 2009:** Rzasoy, S. G. *Personazhi i printsipiy ih povedeniya v oguzskom mifologicheskome haose*. // *Vestnik Dagestanskogo nauchnogo tsentra*, № 35, 70-73 [Рзасой, С. Г. Персонажи и принципы их поведения в огузском мифологическом хаосе. // Вестник Дагестанского научного центра, № 35, 70-73].
- Saydam 1997:** Saydam, M. *Bilgin. Deli Dumrul Bilinci*, Metis Yayınları, Istanbul.
- Chufadar 2013:** Chufadar, N. *Mitologemi „Sadba“ i „Smart“ v eposa Knigata na Dede Korkut“*. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“ [Чуфадар, Н. Митологеми „Съдба“ и „Смърт“ в епоса „Книгата на Деде Коркут“]. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].

- Chufadar 2015:** Chufadar, N. Nepoznatiya-poznat sased: zhenata v istoriyata na turskata kultura i literatura. // Episkop-Konstantinovi Cheteniya. “Nepoznatiya sased”. T. 21. Shumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”, s. 73-87. <https://www.shu.bg/wp-content/uploads/file-manager-advanced/users/faculties/fhn/izdaniya/cheteniya/EK21_indesign.pdf> (status 10.05.2022) [Чуфадар, Н. Непознатият-познат съсед: жената в историята на турската култура и литература. Епископ-Константинови Четения. „Непознатият съсед”. Т. 21. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, с. 73-87].
- Chufadar 2017:** Chufadar, N. Svobodata na zhenata voguzkoto obshtestvo 256-264. – In: Svobodata vchera, svobodata dnes, svobodata utre – na varha na kopieto li e? Sbornik s dokladi ot Mezhdunarodna nauchna konferentsiya, 25-26 april, gr. Ruse, 2017. Regionalna biblioteka Lyuben Karavelov – Ruse [Чуфадар, Н. Свободата на жената в огузкото общество 256-264. – В: Свободата вчера, свободата днес, свободата утре - на върха на копието ли е ? Сборник с доклади от Международна научна конференция, 25-26 април, гр. Русе, 2017 г. Регионална библиотека „Любен Каравелов” – Русе].
- URL:** Universitetski rechnik . Dobro <<https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtiq/dobro>> (status 04.05.2022).